



# דְּרָשׁוֹנָה

פרשת חקת, תשע"ה, מספר 1274

## חטאם של משה ואהרן: האומנם חסר פתרון?

### דוד הנשקה

מפורש בתורה, חזור ובאר במספר לשונות: "יַעַן לֹא הָאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם יב); "עַל אֲשֶׁר מָרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה" (שם כה); "כִּאֲשֶׁר מָרִיתֶם פִּי בְּמַדְבַּר צֵן בְּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעֵינֵיהֶם" (שם כז:יד); "עַל אֲשֶׁר מָעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מְדַבֵּר צֵן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשַׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דב' לב:נא).<sup>4</sup> והשאלה היא – כיצד יש במעשה משה ואהרן משום מרי את פי ד' ומשום מעילה והיעדר אמונה (=אמון) בו "לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל"?

נראים הדברים כי המכשול שעומד בפני הבנת המעשה הוא קריאתו ברצף, שבו סופו מלמד על ראשיתו: אם היכה משה את הסלע ומתוך כך יצאו מים רבים, נמצא שלכך נתכוון משה מתחילה, ואם כן קשה לראות כאן את המרי. ברם, באמת נראה שיציאת המים הייתה בניגוד מוחלט לכוונת משה, כפי שהוא עצמו מביעה! וכך היא הצעת הדברים: משה נצטווה "קַח אֶת הַמַּטֵּה וְהִקְהַל אֶת הָעֵדָה אֹתָהּ וְאֶהְרֹן אֶחָד וְדַבַּרְתֶּם אֵל הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִימֵי וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִים מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֵת בְּעֵרֵם". אך לנוכח המתרחש חש משה כי מאמציו האדירים במשך ארבעים השנה

ידועים דבריו הקולעים והחרוזים של ר' יצחק עראמה, איש ספרד בדור הגירוש, בספר העקדה שלו, על פרשתנו:

והיא (=השאלה) הקשה והחזקה מכולן, בחטאו של משה רבנו ועונשו, ש"הרי שלחן והרי בשר והרי סכין – ואין לנו פה לאכול" (קידושין מו ע"א); וזה, כי מצות ד' למשה – היא כתובה לפנינו, והמעשה אשר עשה – לא נעלם מנגד עינינו, ומחרון אף ד' יתברך עליהם – נשתומם ליבנו! ואין אתנו פירוש על זה שישכך את האוזן, בחטא וביישוב הכתובים.<sup>1</sup>

א"ב אהרליך הרחיק לכת עוד יותר וקבע שהבעיה היא חסרת פתרון.<sup>2</sup>

ואכן, כל העובדות פרושות לכאורה בבהירות בסיפור המעשה (במ' כ:א-יג), ואף על פי כן אין הלב מתיישב בפירושים הרבים שהוצעו לו, בין לפי שאין בהם הסבר מספק לטיב החטא וגודל עונשו, ובין מפני שאין בהם כדי "יישוב הכתובים".<sup>3</sup> שכן תיאור החטא

\* פרופ' דוד הנשקה, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן.

<sup>1</sup> עקדת יצחק, שער פ, השאלה הרביעית (צה ע"ב).

<sup>2</sup> א"ב אהרליך, מקרא כפשוטו (ברלין 1899), בפירושו על אתר: "כל היגעים למצוא את עון משה יגעים לריק... ואפשר שסתם הכתוב בעון משה, וא-להים מצא את עון עבדו, ולא חפץ שידעהו בן אדם, כמו שאין יודע את קברו".

<sup>3</sup> ראו סקירתו הממצה של מילגרום, המציג שלוש גישות יסוד שהוצעו בפרשנות לפתרון הפרשה, שאל תוכן מתכנס מכלול ההצעות הפרטניות (J. Milgrom, *Numbers, The JPS Torah Commentary*, Philadelphia 1990, pp. 448-456). מילגרום עצמו, לאחר שהראה יפה את חולשותיהן היסודיות של שתיים מן הגישות, נוקט ואף משכלל את הגישה השלישית – שכבר רבנו חננאל פתח בה – כי ניסוח דבריו של משה, שאינו מייחס את הנס לד', הוא החטא. אך קשה מאד להשתכנע מכך, וכדברי רמב"ן על שיטה זו: "והוא טוב לדחות השואל". שהרי מעשי משה ואהרן לא באו אלא לאחר שנראה כבוד ד' באוהל מועד, באופן שנהיר לישראל כי משה ואהרן עושים כעת את שנצטוו תחילה מפי ד' באוהל מועד. יתר על כן העיר לנכון בעל אור החיים על אתר: "הלא ידוע היה משה לשלוחו של מקום,

וכל מעשיו הנם בכח הא-ל; ולו יהיה כי כוחו של משה הוא – הלא מגדולת העבד גדולת האדון נודעת".

<sup>4</sup> כידוע, בדב' א:לז-לח מובא הסבר שונה מעיקרו לגזרה שמשה לא ייכנס לארץ. ואע"פ שיש מקום לשלב הסבר זה בהסבר המובא בשאר כל המקומות, דומה שהנכון הוא לראות ניגוד זה על רקע מכלול הניגודים שבין סיפור הדברים בפי משה בספר דברים לבין סיפורם מפי התורה בחומשים הקודמים, ואכמ"ל. עוד יש להעיר כי בתה' קו:לב-לג נאמר: "וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בְּעֵבֹרָם. כִּי הִמְרוּ אֶת רוּחוֹ וַיִּבְטְאוּ בְּשִׁפְתָיו". יש שפירשו כי "וַיִּבְטְאוּ בְּשִׁפְתָיו" מוסב על משה, ואם כן עולה שחטאו התמקד בצורת דיבורו (ראו למשל רד"ק שם, בשם אביו ר' יוסף קמחי). אך הואיל ולשון "בטא" רווח בהקשר לשבועה (וי' ה:ד; במ' לז:ט), נראה שעדיף הפירוש כי "וַיִּבְטְאוּ" מוסב על שבועת הקב"ה (דב' ד:כא) שמשה לא יבוא ארצה (ראו למשל רש"י על אתר). נמצא שפתוב זה עוקב אחר האמור בספר דברים שם: "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלָתְכֶם בְּדַבְרֵי – וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בְּעֵבֹרָם" בתהלים.

הסלע? האומנם כדרך שאז יצאו מים מן הצור לאבותיכם, כן גם היום ייצאו מים "מן הסלע הזה" אף "לכם" - אתם ש"קממתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים" (שם לב:יד)? דבר זה אין הדעת סובלתו! את המטה שלקח משה "מלפני ה'", המטה שהונח "לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי" (שם יז:כה),<sup>6</sup> נוטל אפוא עתה משה ומטיח אותו פעמיים על הסלע, כאומר: מה תועלת במטה זה, הרי בני המרי במרים הם עומדים, ואין תוחלת בעשיית נסים עבורם.<sup>9</sup> לא אדבר אפוא אל הסלע כאשר צויתי עתה, אלא אכה אותו כאשר צויתי אז, לפני ארבעים שנה, שהרי דבר לא נשתנה; אלא שכעת, כשלא צויתי להכות, ברי שהמים לא ייצאו!

אלא שבאותו רגע אירע הנס הגדול. כי הקב"ה לא שינה את דברו לנוכח מריו של משה,<sup>10</sup> ואם משה אינו מקיים "והוצאת להם מים מן הסלע", הרי המים עושים כן מאליהם: "ויצאו מים רבים"; ולא עוד אלא שמשה סירב להוציא "מים", אך הסלע מוציא "מים רבים". ואם משה אף לא מקיים "והשקית את העדה ואת בעירם", הרי מעצמו נעשה הדבר: "ותשת העדה ובעירם".

נמצא כי אכן "לעיני בני ישראל" מרו משה ואהרן את פי ד', שהרי הכול שמעו את סירובם המהדהד להוציא מים מן הסלע, ואף על פי כן הכול נוכחו כי הקב"ה דווקא ביקש לעשות כן. בכך אין ספק שאמנם יש מעילה בצד ד', אי אמונה בדברו, וסירוב - "בתוך בני ישראל" - לקדשו.<sup>11</sup> והרקע לכל זאת נהיר: כשמשה ואהרן שומעים את ריב בני ישראל, תלונותיהם והטחותיהם, אין הם יכולים שלא לראות זאת

<sup>8</sup> כבר עמד רשב"ם על אתר על כך שאין מדובר במטה של משה, הידוע מחומש שמות, שבו אף הכה משה את הסלע ברפידים, שהרי המטה שבפרשתנו נלקח "מלפני ה'"; אין זה אפוא אלא המטה הידוע מן הפרשה הקודמת, פרשת "קורח", מטהו של אהרן שפרח והציץ ציץ, שדווקא בו נצטווה שם משה להניחו לפני העדות. השוו רב"ע על אתר.

<sup>9</sup> ועם כל ההבדלים הברורים, יש בכך כדי להזכיר את שבירת הלוחות בידי משה. וראו ר"צ הכהן דלהלן.

<sup>10</sup> השוו מריו של יונה ותגובת ד' עליו, או מריו של "איש הא-להים" ותגובת ד' עליו (מל"א י"ג).

<sup>11</sup> עם אהרן מקפיד הקב"ה במיוחד, שהרי אשמתו אינה אלא בכך שהזדהה בשתיקה עם אחיו ולא מחה כנגדו. אפשר שהרקע לכך הוא במעשה העגל, שגם בו אין אהרן נעמד חזיתית כנגד העם, אלא נראה כמהלך עמו. כי אף שבקבות מעשה העגל "ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו" (דב' ט:כ), הרי "וְאֶת־פֶּלֶל גַּם בָּעַד אֶהְרֹן בָּעֵת הַהוּא" (שם). ברם, בפעם הזאת, במי מריבה, כבר לא יותר הקב"ה על עמידתו הפאסיבית של אהרן.

הארוכות והקשות שעשה עם ישראל במדבר לא הועילו מאומה, ולריק היה כל עמלו. הנה כעת, בתום ארבעים השנה,<sup>5</sup> חוזר אותו מעשה שאירע בתחילתו, ואף כעת "וירב העם עם משה" ממש כלפני ארבעים שנה (שם יז:ב), ואף כעת חוזרת הטענה הנוראה "ולמה העליתנו ממצרים", שוב כלפני ארבעים שנה (שם ג). משה, השומע ורואה כל זאת, מתקצף אפוא עד לאחת.<sup>6</sup> תחילה הוא אמנם משתלט על חרונו ועושה על כורחו כאשר צווה: "ויקח משה את המטה מלפני ה' פֶּאֶשֶׁר צֹהוּ, ויקהל משה וְאֶהְרֹן אֶת הַקֶּהֱל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע". אך עתה, כשהקהל עומד לפניו במריו ובריבו, אין משה מסוגל לקיים את הציווי, והוא ממאן להוציא מים מן הסלע! "ויאמר להם שמעו נא המרים: הֲמֵן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיא לָכֶם מַיִם" - האומנם סבורים אתם ש"לכם", עבור מורים וממרים שכמותכם,<sup>7</sup> ייעשה שוב הנס הגדול של הוצאת מים מן

<sup>5</sup> ראו סדר עולם, ט (מהד' מיליקובסקי עמ' 246): "שנת ארבעים היתה". וכבר הפנה מיליקובסקי בפירושו לשם, עמ' 166, ליוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים, ד, 78), המקיים כבר הוא מסורת זו, שאכן מעוגנת היטב בכתובים (ראו למשל רשב"ם וראב"ע על אתר).

<sup>6</sup> על כך שכעסו של משה הוא עילת החטא, כבר עמד כידוע הרמב"ם (שמונה פרקים, ד). אלא שהוא סבר שכעס זה אינו רק העילה, אלא הוא החטא גופו, ועל כך כבר השיגו הרמב"ן (בפירושו לתורה על אתר) בחריפות ("הוסיף הבל על הבליים"). וראו ריטב"א, ספר הזיכרון, על אתר (מהד' ר"ק כהנא, עמ' פ-פד), שביקש, כדרכו, למצוא לרמב"ם "התנצלות", אך דומה שעדיין "תשובות רבינו ז"ל (=הרמב"ן) נראות גדולות" (ריטב"א שם, עמ' פא). לדרכנו, לא הכעס הוא החטא, אך הראשון הוא שהביא לכלל השני, וכדברי ר' אלעזר בן עזריה: "בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס ובא לכלל טעות" וכו' (ספרי לבמדבר, פסקה קנז, מהד' כהנא עמ' 530).

<sup>7</sup> דב' ט:ז: "לִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר יֵצֵאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בְּאֶכְם עַד הַמָּקוֹם הַזֶּה מִמֵּרִים הֵייתֶם עִם ה'". השוו ר' אברהם סבע, צרור המור, על אתר: "שמעו נא המרים" - סרבנים טרחנים, הֲמֵן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיא לָכֶם מַיִם? וכי "הֲלִרְשָׁע לְעֹזֵר" (דבה"ב יט:ב)?! כי כשד' עושה נסים ראוי שיעשם בשביל כבוד הצדיקים וכו' אבל בשביל הרשעים אין ראוי שיעשה ד' נסים. ולכן אמר להם הֲמֵן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיא לָכֶם מַיִם, אחר שאתם רשעים ומורים וממרים?! (ורשה תרל"ח, עמ' 30). דבריו הובאו בידי י' מוריאל, עיונים במקרא: במדבר, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 110 הע' 23, אך שניהם לא העלו את הצעתנו כי משה אכן סירב משום כך להוציא מים מן הסלע, ועל כן אף בדבריהם אין כדי ליישב את עיקר הקושי, מה טיבו של המרי שבו הואשמו משה ואהרן.

עורך: פרופ' יוסף עופר  
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי  
היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע  
יש לשמור על קדושת העלון

כהמשך ישיר וכרצף אחד עם כל שנתרחש בארבעים השנה האחרונות, ודבר זה מביאם לכלל חרון מובן ולכלל ייאוש שקשה שלא להזדהות עמו. ברם, בכך מלמדים משה ואהרן כי מנהיגותם תמה ונשלמה. שכן דור חדש עומד לפנינו, לא יוצאי מצרים ותלונותיהם, אלא באי הארץ ומצוקותיהם, ואי אפשר להנהיג דור חדש על-פי תכונותיו של דור קודם. הכוח להתחיל הכול מחדש עם דור הבנים, לעמוד על טיבו שלו ועל בעיותיו הייחודיות לו, כבר לא עמד להם למשה ולאהרן – ומכאן נתחייב חילוף המנהיגות: "לִכֵּן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִתְּנִי לָהֶם"<sup>12</sup>.

ואחרי כל זאת, ודאי ישאל השואל: הייתכן שמשה עבד ד' מיאן לעשות את אשר ציווהו ד', ולו מתוך הכעס? כי אמנם אף לפי המקובל הפר משה את הציווי לדבר אל הסלע,<sup>13</sup> אך לדרכנו ודאי המיאון גדול ומופגן בהרבה. אך שאלה זו כבר חורגת מן המישור הפרשני של פשטי הכתובים, ועניינה בסוגיות הגותיות ותיאולוגיות, ולא נרמז בזה אלא לכיוון אחד. אין לשכוח כי לא רק משה חטא בפרשה זו, אלא תחילה ישראל: "הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה'", ועל כך כבר זעק הנביא "הוֹי רַב אֶת יִצְרוֹ!" (יש' מה:ט). מעתה, כבר לימדנו ר' צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק, קנד) כי הואיל ומשה וישראל חד הם, אין חטא של ישראל שמשה רבנו לא היה שותף בו:

כי בכל חטאי ישראל חטא גם כן משה, שהוא כללותם... בעגל היה חטא משה בשבירת הלוחות, ובאמת הוא דבר תמוה וזר מאוד אפילו לקרוע ספר תורה בחמתו ולהשליכה לארץ מכתב יד סופר דעלמא, כל שכן הלוחות מכתב ד', והוא ממש חטא דעגל... ובקברות התאווה איתא (במ' יא:כב) "הָצֵאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם" וגו', וכן במי מריבה, ובמרגלים היה חטאו השליחות, כמו שדרשו "שְׁלַח לְךָ" (שם יג:ב) – לדעתך. ואין כאן מקום לבאר כולם.

<sup>12</sup> ידוע מדרשו של ר' סימון: "וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר - כנגד ספר 'וידבר', שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ" (בראשית רבה, פרשה ג, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 21). אכן, דווקא ד' הוא שבידו לעמוד על ההבחנה כל צורכה. וראו מוריאל (לעיל הע' 7), עמ' 112.

<sup>13</sup> וראו בעל העקדה (לעיל הע' 1), צה ע"א: "משה ואהרן חייבי מיתה הוו מדין תורה, כמי שעובר על דברי נביאות", בעקבות מימרת ר' שמעון בן אלעזר בשבת נה ע"ב: "משה ואהרן בחטאם מתו".